

Katedra Warzywnictwa i Roślin Leczniczych, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie
ul. S. Leszczyńskiego 58, 20-068 Lublin
e-mail: robert.gruszecki@up.lublin.pl

ROBERT GRUSZECKI

Systemy klasyfikacji warzyw w polskiej literaturze ogrodniczej

The vegetable classification systems in Polish horticultural literature

Streszczenie. W pracy przedstawiono systemy klasyfikacji warzyw stosowane w polskiej literaturze ogrodniczej od XVI wieku do czasów współczesnych. Oparto się wyłącznie na publikacjach polskojęzycznych. Pierwsze prace, w których można wyodrębnić rozdziały w dużym stopniu dotyczące roślin uważanych za warzywa, pojawiły się już w XVI [Crescentyn 1549, 1571] i na początku XVII wieku [Syrenius 1613]. Książki, w których wyodrębniono rozdziały omawiające wyłącznie warzywa, powstały w drugiej połowie XVII wieku [Haur 1675], ale takie, których podstawową tematyką była uprawa warzyw, opublikowano dopiero w drugiej połowie XIX wieku [Lompa 1858, Stelmasiewicz 1862, Lucas 1876, Kaczyński 1886]. W analizowanej literaturze występuje wiele systemów podziału warzyw, powstały również prace, zwłaszcza na początku analizowanego okresu, w których układ gatunków był dość swobodny. Systemy te tworzone według różnych kryteriów: porządku alfabetycznego, systematyki botanicznej, części użytkowych, długości okresu wegetacji czy kolejności uprawy po oborniku. Stosowano również układy łączące powyższe systemy klasyfikacji warzyw. Szczególnie duże bogactwo systemów klasyfikacji występuje w pracach powstałych od drugiej połowy XVIII wieku do drugiej wojny światowej. W późniejszym okresie dominuje klasyfikacja oparta na połączeniu dwóch kryteriów: systematyki botanicznej i części użytkowych roślin. Klasyfikacja ta została zaproponowana przez Kaczyńskiego w 1886 roku, a uzupełnili ją Brzeziński [1920] i Lityński [1955]. Stosowana jest przez większość autorów, często z niewielkimi zmianami, do dnia dzisiejszego. W nowszych opracowaniach coraz mniej uwagi poświęca się roślinom przyprawowym i leczniczym, które były szeroko omawiane w pierwszych pracach z tego zakresu.

Słowa kluczowe: historia warzywnictwa, zasady podziału, XVI–XXI wiek, rośliny przyprawowe

WSTĘP

W różnych opracowaniach, gdy suma zagadnień szczegółowych przekracza pewien poziom, powstaje problem ich usystematyzowania. Dotyczy to również warzyw, za które uznaje się „rośliny zielne służące w całości lub części jako pokarm dla człowieka, spo-

żywane na surowo lub po ugotowaniu, w stanie świeżym, w przetworach, niektóre są używane jako przyprawy” [Nowa Encyklopedia Powszechna PWN 1997]. Liczba gatunków warzyw uprawianych obecnie w Polsce przekracza 50. Wprowadzanie klasyfikacji pozwala na grupowanie warzyw według określonych cech, co upraszcza przekaz i czyni go łatwiejszym w odbiorze. Pozwala też na szybsze wyszukiwanie interesujących treści, a często również ogranicza ilość koniecznych opisów, umożliwiając odwołanie się do wcześniej przedstawionych informacji. Początkowo jednak nie dostrzegano konieczności podziału warzyw na grupy. Niekiedy również świadomie rezygnowano ze stosowania klasyfikacji, gdyż np. według Czepińskiego [1851] „do niczego przecież nie służy”. Znacznie więcej autorów uważało jednak, że należy wprowadzić podział warzyw lub był on dla nich oczywisty [Haur 1675, Kluk 1777, Siarczyński 1785, Sierakowski 1798, Lucas 1876, Kaczyński 1886]. Poglądy, na jakich zasadach powinno się wprowadzić podział warzyw, były jednak bardzo różne [Haur 1675, Kluk 1777, Siarczyński 1785, Sierakowski 1798, Lucas 1876, Kaczyński 1886]. Na ich różnorodność zwrócił uwagę już Lucas [1876], który stwierdził, że najczęściej „autorowie dzielą je ze względu na ich użytek, lub też biorą za zasadę klasyfikacji przyrodzone pokrewieństwo” albo „trzymają się układu alfabetycznego”. Systemów klasyfikacji stosowanych w polskiej literaturze warzywniczej było stosunkowo dużo i zmieniały się one w czasie. Prześledzenie tych zmian to nie tylko poznanie pewnego aspektu historii warzywnictwa, ale i drogi jego rozwoju.

Celem pracy było przedstawienie systemów klasyfikacji warzyw w polskiej literaturze ogrodniczej od XVI do początków XXI wieku.

MATERIAŁ I METODA

W pracy przyjęto zasadę, że polską literaturą ogrodniczą są prace wydane w języku polskim, nawet gdy są to tłumaczenia autorów zagranicznych. Związane jest to z wpływem, jaki przynajmniej część z tych prac wywarła na polską myśl ogrodniczą. Starano się dotrzeć do jak największej liczby opracowań, zwłaszcza sprzed II wojny światowej. Oparto się na publikacjach dotyczących głównie warzywnictwa polowego, pomijając prace dotyczące uprawy warzyw pod osłonami, gdyż liczba gatunków tak uprawianych jest stosunkowo mała. W przypadku tłumaczeń autor odnosi się do konkretnego przekładu ze względu na założenie, że analizowane są tylko prace polskojęzyczne. W pracy starano się uwzględnić nie tylko systemy klasyfikacji, które autorzy zastosowali w swoich publikacjach, ale również ich uwagi z tego zakresu na temat dzieł innych autorów. Przy podawaniu nazw zachowano ich oryginalną pisownię jako świadectwo tamtych czasów. Zachowano również oryginalną ortografię i interpunkcję wszystkich cytatów oraz przywoływanych tytułów opracowań, ich rozdziałów i niektórych elementów opisu bibliograficznego. Przy opisie nazw grup, gdy nie było nazwy nadanej przez autora, podano w cudzysłowach nazwy im odpowiadające według podziału warzyw stosowanego przez Lityńskiego [1955]. Wybrano tę pracę, ponieważ uzupełniono i ostatecznie sprecyzowano w niej podział warzyw najczęściej przyjmowany w publikacjach z ostatnich 50 lat. W przypadku, gdy kolejno opisywane warzywa należały do jednej rodziny, nazwy rodziny nie umieszczano w cudzysłowie. Nie podano również, w większości przypadków, przynależności warzyw do poszczególnych grup, gdyż zwiększyłoby to znacznie

objętość pracy i utrudniło jej odbiór. Przy pracach z dużym zespołem redakcyjnym założono, że pomysłodawcą przyjętej klasyfikacji jest redaktor naukowy. Prezentowana praca nie wyczerpuje tematu, gdyż uwzględniono tylko najważniejsze pozycje z omawianego okresu.

WYNIKI

Pierwsze polskie nazwy warzyw podał w roku 1532 (drugie wydanie – na którym oparto się w pracy – z 1537) Szymon z Łowicza jako uzupełnienie dzieła Aemiliusa Macera *De herbarum virtutibus* [Rostański 1997]. Zostały one przedstawione w formie słownika obok nazw łacińskich ułożonych alfabetycznie – ale zgodnie tylko z pierwszą literą [Szymon z Łowicza 1537].

Prawdopodobnie pierwszą książką wydaną w języku polskim, w której znalazł się opis „warzyw”, jest dzieło Stefana Falimirza *O ziołach i o mocy gich* wydane w 1534 roku. W książce tej kolejność roślin jest zgodna z alfabetem, ale według nazw łacińskich. Opracowanie to zdaniem Elbanowskiego [2014] jest jedną z pierwszych polskich encyklopedii przyrodniczych. Według Rostafińskiego [1888] jest to tłumaczenie lub w najlepszym razie kompilacja herbarzy łacińskich. Kolejne dwa herbarze: autorstwa Hieronima Spiczyńskiego *O ziołach tutecznych y zamorskich y o mocy ich, a ktemu księgi lekarskie, wedle rejestru niżej napisanego wszem wielmi użteczne* [1542] oraz Marcina Siennika *Herbarz, to jest ziół tutecznych, postronnych i zamorskich opisanie* [1568] uważane są za przeróbki dzieła Falimirza [Estreicher 1977, Hajdukiewicz 2004, Elbanowski 2014]. Spiczyński [1542] ułożył rośliny alfabetycznie według nazw łacińskich. Marcin Siennik [1568] uporządkował rośliny według tej samej zasady, ale przy opisach roślin podał jako główne nazwy polskie, a nie łacińskie. Kolejność taką zachował również w swoim *Herbarzu...* Marcin z Urzędowa [1595], którego praca jest również kompilacją opartą na dziełach pisarzy antycznych [Elbanowski 2014].

Pierwszą książką wydaną po polsku, w której zawarto rozdział dotyczący w dużej części warzyw (*Czwarte księgi/ o sprawach Ogrodnych/ jteż rzeczy tych które się na nich rodzą*), jest dzieło Piotra Crescentyna *Księgi o gospodarstwie y opatrzeniu o rozmnożeniu rozlicznych pożytków, każdemu stanowi potrzebne* [1549]. Książka ta jest tłumaczeniem *Ruralia commoda* wydanej drukiem po raz pierwszy w 1471 roku, wiele lat po śmierci Piotra Crescentyna datowanej na rok 1320 lub 1321 [Kaczanowska 1994]. W polskim przekładzie na początku wymieniono kapusty, następnie cebulę, czosnek, pietruszkę, por, łobodę, anyż, co, biorąc pod uwagę, że autor pochodził z Italii, może być układem zgodnym ze znaczeniem gospodarczym opisanych gatunków w ówczesnych warunkach włoskich. W innych miejscach Crescentyn [1549, 1571] stosuje układ alfabetyczny lub omawia grupę warzyw z jednej rodziny botanicznej, np. „dyniowate”.

W 1613 roku ukazał się *Zielnik* Symona Syreniusa. Autor ten wymienia wiele warzyw w czwartej księdze swojego dzieła. Podaje on rośliny nie w kolejności alfabetycznej, ale według przynależności botanicznej, choć stosuje ten podział mało konsekwentnie, np. astrowate są omawiane w kilku miejscach, gdy np. „cebulowe” i „dyniowate” nie są rozdzielane. Wydaje się, że autor podzielił rośliny według klasyfikacji systematycznej i w pewnym sensie według części użytkowych roślin. Pomimo w miarę czytelnego po-

działu roślin rozmieszczenie grup wydaje się niekiedy dość przypadkowe, bo jeżeli kolejność pierwszych wskazuje na ich znaczenie: zboża, bobowate, „rzepowate”, selerowate, to umieszczenie „cebulowych” pod koniec podziału wydaje się zaskakujące.

Teodor Zawacki [1616] opisał prace wykonywane w gospodarstwie w poszczególnych miesiącach. Wspomina on również o warzywach, a w *Systematycznym spisie treści* umieścił tytuł VII *Ogrody i sady*, gdzie wymienia najpierw warzywa uprawiane z siewu, a następnie te, które się sadi.

W swojej pracy Jakub Haur [1675], w rozdziale VIII pod tytułem *O ogrodach*, opisując terminy siewu roślin, podzielił warzywa na te, które sieje się zaraz „ieno zeydzie zimowa skorupa”, i na takie, których uprawę rozpoczyna się „kiedy się iuż cale żadnego niespodziewać przymroszku”. Autor ten również nie wyodrębnił grup, ale warzywa opisał, zaczynając od przyprawowych (hanyz, koper, kmin, czarnuszka, mak), potem podał kapustowate (rzepa, kapusta), „cebulowe”, „korzeniowe”, „dyniowate”, „liściowe”, chrzan i rzodkiew. Książka ta jest jednocześnie pierwszą pracą wydaną w języku polskim, w której znajduje się rozdział obejmujący wyłącznie gatunki zaliczane do warzyw, z uwzględnieniem roślin przyprawowych.

Krzysztof Kluk w swojej pracy wydanej w 1777 roku podzielił warzywa (określając je mianem ogrodowizn) na siedem grup ze względu na części użytkowe. Tytuły rozdziałów brzmią następująco:

1. *O ogrodowiznach, których się korzenie zażywaią* (np. brukiew).
2. *O ogrodowiznach, których się korzenie i ziola zażywaią* (np. cebula).
3. *O ogrodowiznach, których się wypustki, głąbie, lub łodygi zażywaią* (np. szparagi).
4. *O ogrodowiznach, których się liścia, i ziele zażywaią* (np. kapusta).
5. *O ogrodowiznach, których się kwiaty zażywaią* (np. karczoch).
6. *O ogrodowiznach, których się owoce zażywaią* (np. ogorki).
7. *O ogrodowiznach, których się nasiona zażywaią* (np. groch).

Podobnie podzielił ogrodowizny (warzywa) Siarczyński [1785], ale umieścił je tylko w trzech rozdziałach:

1. *O ogrodowiznach używanych z korzenia samego lub y ziela razem.*
2. *O ogrodowiznach z liścia, kwiatu i głąbia.*
3. *O ogrodowiznach używanych z owocu.*

Inny podział zaproponował Sierakowski [1798]. Podzielił on warzywa w zależności od części użytkowych i przeznaczenia na osiem grup opisanych w kolejnych rozdziałach:

1. *Na korzenia* (np. por).
2. *Na kuchenne warzywa* (np. kapusta).
3. *Na Sałaty* (np. ogorki).
4. *Na ziola przysmak dające i appetyt zaostrzające* (np. czosnek).
5. *Na ziola ostre i mocne* (np. gorczyca).
6. *Na pachnące* (np. mięta).
7. *Na leguminy Ogrodowe* (np. groch).
8. *Na Ziemne owoce* (np. ogorki).

Dziekoński [1796] wymienia w swojej pracy wiele „ogrodowizn”, zaczynając od cebuli i pora, następnie omawia „korzeniowe”, brukiew i kapustę, dalsza kolejność jest już dość dowolna. Kulczycki [1797] i Trębicki [1817] wymieniają tylko po kilka gatunków warzyw, w tym ten ostatni przydatne na paszę.

W opracowaniu Zielińskiego [1817] widać już wyraźny podział warzyw (ale bez wyszczególnienia grup) ze względu na przynależność botaniczną i części użytkowe. Autor ten opisuje warzywa w następującej kolejności: „kapustne”, „liściowe”, karczochy, szparagi, „dyniowate”, truskawki, „korzeniowe” (w tym buraki, salsefię, skorzonere), rzodkwie, grochy, „cebulowe”, szpinak i „zioła do kuchni używane”.

Zigra [1825 – tłum. z języka niemieckiego przez Walentego Szacfajera] nie wydziela wyraźnie grup warzyw, ale kolejność opisu wydaje się być oparta na podziale ze względu na przynależność botaniczną i części użytkowe. Najpierw wymienione są warzywa „kapustne” (zaczynając od kalafiora), następnie „strączkowe”, „dyniowate”, „liściowe”, „korzeniowe”. „rzepowate”, „cebulowe”, szparagi, kardy, karczochy oraz duża grupa roślin ułożonych w kolejności o trudno uchwytnych zasadach. Składa się ona w dużej mierze z roślin przyprawowych i leczniczych, ale wymienione są tam m.in. także kopr pospolity, szczaw, szpinak, dynia, kartofle, pieczarki, pomidory, poziomki, truskawki i chmiel. Układ alfabetyczny zastosował w swojej pracy Strumiłło [1823]. Czepiński [1851] również ułożył warzywa w kolejności alfabetycznej, ponieważ według niego „podziały do niczego nie służą”.

Niecodzienny, jak na swoje czasy, układ roślin sporządził Wodzicki [1827]. Autor ten jako pierwszy dokonał podziału, opierając się na systematyce i „trzymając się układu naturalnego P. Jussieu” (nie Lineusza). Przyporządkował on rośliny do poszczególnych rodzin, nie rozdzielając roślin ozdobnych i warzyw.

Giżycki [1845] w rozdziale pt. *Chodowanie jarzyn* stosuje „klasyfikacje gospodarską” – „stosownie do sposobu w jakim rośliny te do rozmaitych potrzeb domowych używać się dają” dzieli rośliny warzywne na warzywa polowe i ogrodowe. Te zaś ostatnie na 11 gromad. Rośliny zostały podzielone ze względu na części użytkowe oraz przynależność botaniczną do określonych rodzin w następujący sposób:

1. *Gromada jarzyn strączkowych.*
2. *Gromada jarzyn cebulowych.*
3. *Gromada jarzyn korzeniowych.*
4. *Gromada jarzyn głębowatych* (np. kapusta).
5. *Gromada jarzyn bulwiastych* (np. pataty).
6. *Gromada jarzyn liściowych.*
7. *Gromada jarzyn szparagowych* (np. szparagi).
8. *Gromada jarzyn kwiatowych* (np. kalafior).
9. *Gromada jarzyn nasionowe jadalne* (np. koper włoski).
10. *Gromada jarzyn dyniowe jadalne.*
11. *Gromada jarzyn jagodowe należące do ogrodu warzywnego* (np. truskawki).

W rozdziale drugim pt. *Chodowanie roślin aptecznych i korzennych, przydatnych w domowym gospodarstwie* wymienia rośliny przyprawowe i lecznicze w kolejności alfabetycznej [Giżycki 1845].

Lompa [1858] w najstarszej znanej autorowi artykule książce obejmującej jedynie rośliny warzywne ułożył je „dla lepszego przeglądu ogrodowin [...] porządkiem abecedowym”, książka ta zawiera ponadto dodatek o roślinach leczniczych.

Stelmasiewicz [1862] podzielił rośliny „ogrodowe warzywne”, opierając się na systematyce, częściach użytkowych i długości okresu wegetacji. Klasyfikacja warzyw, którą zaproponował, przedstawia się następująco:

1. *Liściaste:* a) roczne, b) dwuletnie, c) trwałe.

2. *Korzeniowe*: a) roczne, b) dwuletnie, c) trwałe.
3. *Cebulowe*: a) dwuletnie, b) trwałe.
4. *Strąkowe* (wszystkie są roczne).
5. *Dyniaste* (wszystkie są roczne).
6. *Przysmakowe*: a) roczne, b) dwuletnie, c) trwałe.
7. *Przyprawowe i lekarskie*: a) roczne, b) dwuletnie, c) trwałe.

Podział warzyw ze względu na długość okresu wegetacji i sposób wykorzystania kulinarnego stał się podstawą klasyfikacji zaproponowanej przez Lucasa [1876]. Ponieważ w większości nazwy podane w spisie klas i tytuły rozdziałów różnią się, po ukośniku umieszczono nazwy ze spisu klas:

1. *Warzywa roczne* (np. szpinak, fasola).
2. *Jednoroczne warzywa sałatowe* (np. ogórki).
3. *Jednoroczne rośliny, służące do przypraw / korzenne oraz przyprawy* (np. koper).
4. *Jednoroczne rośliny deserowe / przysmaki deserowe*.
5. *Warzywa dwuletnie* (np. kalafior).
6. *Dwuletnie warzywa sałatowe / Sałaty* (np. marchew, selery).
7. *Dwuletnie rośliny korzeniowe do przypraw służące / Przyprawy korzenne* (np. cebula).
8. *Deserowe* – brak gatunków dla tej grupy.
9. *Warzywa kilkoletnie lub trwałe / Warzywa trwałe* (np. karczochy).
10. *Warzywa trwałe służące do sałat / Używane jako sałaty* (np. chrzan, rzeżucha).
11. *Trwałe rośliny korzenne służące do przypraw / Korzenne oraz przyprawy* (np. czosnek).
12. *Deserowe*.

Dębowski, tłumacz tej pracy, zaleca dodać grupę grzyby jadalne [Lucas 1876].

Kaczyński [1886] uważa podział Lucasa za stosunkowo dobry. Przytacza on ponadto kilka innych przykładów, m.in. „układ hodowcy francuzkiego A. Vilmorin” oparty na przynależności do różnych rodzin oraz układ według Jägera, który podzielił warzywa na: „kapusty; strączkowe; sałaty; ogórkowe; szpinaki; cebulowe i pory; rzepy oraz korzeniowe i bulwiaste; szparagi i rabarbar; karczochy; warzywa służące do zup i przypraw, lub jako dodatki; jagody, poziomki, truskawki; grzyby jadalne”. Kaczyński [1886] proponuje jednak układ oparty na podstawie „użyteczności roślin”, dzieląc je na:

1. *Warzywa kapustne*.
2. *Warzywa korzeniowe*.
3. *Warzywa sałatowe*.
4. *Warzywa cebulowe*.
5. *Warzywa strączkowe*.
6. *Warzywa ogórkowate*.
7. *Warzywa szpinakowe*.
8. *Warzywa do przypraw służące*.
9. *Warzywa nie dające się zaliczyć do żadnej z powyższych grup: szparagi, karczochy, kardy, kukurydza, pieczarki, rabarbar, truskawki*.

Pomimo przedstawienia tego układu w części szczegółowej autor uporządkował rośliny alfabetycznie.

Zdecydowanie mniej rozbudowaną klasyfikację przedstawił Jankowski [1888]. Według niego spośród wielu podziałów roślin warzywnych najbardziej rozpowszechniony był podział na cztery grupy:

1. *Warzywa właściwe*.

2. *Salaty.*
3. *Warzywa korzeniowe.*
4. *Przyprawy.*

W każdej z tych grup Jankowski [1888] wyróżnia rośliny roczne, dwuletnie i trwałe. Warto jednak podkreślić, że pomimo uznawania przydatności podziałów warzyw dla łatwiejszego ich wyszukiwania autor ten zastosował kolejność alfabetyczną. Kolejność alfabetyczną zachował również w swoim opracowaniu Tyniecki [1909].

Zupełnie inną zasadą posłużył się Goeschke [1888], który podzielił warzywa pod względem wymagań pokarmowych na:

1. *Mocno grunt wyczerpujące.*
2. *Średnio grunt wyczerpujące.*
3. *Mało grunt wyczerpujące.*

Karczewski [1917] w swojej pracy o uprawie warzyw zastosował zaskakującą kolejność. Opis poszczególnych gatunków rozpoczyna od kapusty, następnie omawia cebulę, ogórki, pomidory, chrzan, a w drugiej części: kalafior, kalarepę, marchew, buraki, pietruszkę, pory, fasolę, groch, mak i szparagi. W drugim wydaniu tej książki Karczewski [b.r.] pogrupował już warzywa, rozpoczynając od „kapustnych”, następnie omawia „cebulowe”, ogorki, pomidory, „korzeniowe”, „strączkowe”, mak, chrzan i szparagi.

Brzeziński [1920] w części szczegółowej *Hodowli warzyw* podaje następujący podział warzyw oparty na zasadach przynależności biologicznej i częściach użytkowych. Wydziela on następujące grupy warzyw:

1. *Kapustne.*
2. *Rzepowate.*
3. *Korzeniowe.*
4. *Cebulowe.*
5. *Dyniowate.*
6. *Salaty.*
7. *Strączkowe.*
8. *Różne warzywa roczne* (np. karczochy, koper, kukurydza, pomidory, papryka, pieczarka, szczaw, szpinak).
9. *Warzywa trwałe.*
10. *Warzywa mniejszego znaczenia* (np. bazylia, mniszek, oberżynka, pasternak, patat, skorzeniera).

Inną klasyfikację warzyw zaproponowała Gizbertówna [1921], podzieliła je ona na:

1. *Strączkowe.*
2. *Okopowe.*
3. *Szparagi.*
4. *Salaty.*
5. *Szpinaki* (np. szczaw).
6. *Cebule.*
7. *Dyniowate.*
8. *Karczochy i kardy.*
9. *Rabarbar.*
10. *Zioła i przyprawy kuchenne:*
 - a) roczne (np. mak, pomidory, papryka),
 - b) trwałe (np. chrzan).
11. *Pieczarki.*

U części autorów, pomimo braku wyraźnego zaznaczenia podziału warzyw, opisy są ułożone według grup. Schönfeld [1922] opisuje najpierw warzywa „kapustne”, potem „korzeniowe”, „rzepowate”, ziemniaki, „liściowe”, „cebulowe”, „strączkowe”, „dyniowate”, przyprawowe i pomidory. U Karczewskiej [1926] kolejność grup jest następująca: kapustowate, „korzeniowe”, „rzepowate”, sałata, szczaw, „cebulowe”, dyniowate, „strączkowe”, bulwa, słonecznik, koper, mak, chrzan, cykoria, pomidory, kukurydza. Mowszowicz [1950] wymienia ziemniak, topinambur, pomidor, „kapustne”, rzepak, rzepę, gorczycę czarną, rzodkiew zwyczajną, „korzeniowe”, „cebulowe”, „strączkowe”, „liściowe”, „wieloletnie”, „dyniowate”, chrzan i rośliny przyprawowe.

Lityński [1929] podzielił warzywa na następujące grupy: korzeniowe, rzepowate, cebulowe, kapustne, dyniowate, sałaty, strączkowe, różne warzywa.

Nehring [1927a] w części głównej pracy podzielił warzywa na najczęściej uprawiane i warzywa rzadziej uprawiane, kolejność gatunków w tych rozdziałach jest alfabetyczna. We wstępie jednak przytacza on podział ze względu na części użytkowe roślin. Podział ten zastosował w drugim wydaniu tej książki [Nehring 1941] i przedstawia się on następująco:

1. *Warzywa korzeniowe.*
2. *Warzywa korzeniowo-pędowe.*
3. *Warzywa pędowe.*
4. *Warzywa pędowo-liściowe.*
5. *Warzywa liściowe.*
6. *Warzywa niby kwiatowe.*
7. *Warzywa owocowe.*
8. *Warzywa niby owocowe.*
9. *Warzywa nasienne.*
10. *Grzyby: borowik, pieczarka, trufle.*

Ten sam autor zastosował częściowo inny podział warzyw w serii „Encyklopedia Gospodarstwa Wiejskiego”. W serii tej wyszło sześć zeszytów dotyczących warzyw:

Nr 46–47. *Cebula oraz rośliny pokrewne* [Nehring 1923].

1. *Cebula.*
 2. *Rośliny warzywne pokrewne cebuli.*
- Nr 56. *Kapusta, kalafior oraz inne warzywa pokrewne* [Nehring 1934].

1. *Kapusty głowiaste.*
2. *Kalafior.*
3. *Brukselka.*
4. *Kalarepa.*
5. *Kapusta liściasta* (kapusta pastewna, jarmuż).
6. *Mniej znane rośliny kapustne* (kapusta morska, kapusta chińska).

Nr 83–84. *Ogórki, pomidory, arbuzy, dynie, melony, karczochy, jajko krzewiaste* [Nehring 1926].

Nr 94–95. *Warzywa liściowe i przyprawy kuchenne* [Nehring 1927b].

Warzywa liściowe:

1. *Sałaty.*
2. *Szpinaki.*
3. *Szczawie.*
4. *Rabarbar i kardy.*

Przyprawy kuchenne:

5. *Przyprawy zielne.*

6. *Przyprawy grzybowe.*

Nr 99–100. *Szparag i warzywa korzeniowe* [Nehring 1928].

1. *Warzywa korzeniowe.*

2. *Warzywa korzeniowo-pędowe.*

3. *Warzywa pędowe.*

Nr 111–112. *Poziomka, truskawka i warzywa nasienne* [Nehring 1929].

Warzywa nasienne:

1. *Ważniejsze warzywa strączkowe.*

2. *Warzywa strączkowe rzadziej uprawiane.*

3. *Inne warzywa nasienne.*

Warzywa owocowe:

4. *Poziomka.*

5. *Truskawka.*

Jankowski [1938] w kolejnej swojej pracy podzielił warzywa na pięć grup, „gdyż każda z nich wymaga pewnych starań, właściwych jej, ziemi, stanowiska itd.”, wyodrębniając: strączkowe, liściowe, korzeniowe, owocowe, przyprawy.

Ciekawy i bardzo praktyczny podział zaproponowała Nieciówna [1938] w książce dla kursu korespondencyjnego „Rodziny Kolejowej”. Podzieliła ona warzywa pod względem kolejności ich uprawy po oborniku na pięć grup:

1. *Warzywa uprawiane w pierwszym polu po nawozie.*

2. *Warzywa uprawiane w drugim polu po nawozie.*

3. *Warzywa uprawiane w trzecim polu po nawozie.*

4. *Warzywa o krótkim okresie wegetacji, które uprawiane bywają prawie wyłącznie jako przedplony, poplony i międzyplony, a tym samym nie zajmują w żadnym polu stanowiska zasadniczego.*

5. *Warzywa wieloletnie.*

Kolejność alfabetyczną zastosowała Karczevska [1937] w książce *Ogródek warzywny na własne potrzeby*. W opracowaniu Pieniążka i in. [1952] również zastosowano kolejność alfabetyczną.

Lityński [1955] powrócił do podziału mieszanego opartego na systematyce botanicznej i częściach użytkowych. Podzielił on warzywa na 10 grup:

1. *Warzywa cebulowe.*

2. *Warzywa liściowe.*

3. *Warzywa kapustne.*

4. *Warzywa rzepowate.*

5. *Warzywa korzeniowe.*

6. *Warzywa psiankowate.*

7. *Warzywa dyniowate.*

8. *Warzywa strączkowe.*

9. *Warzywa wieloletnie.*

10. *Warzywa różne.*

Klasyfikacja ta, zaproponowana przez Kaczyńskiego [1886] i zmodyfikowana przez Brzezińskiego [1920], po wyodrębnieniu warzyw psiankowatych przez Lityńskiego

[1955], została powszechnie przyjęta i jest najczęściej stosowanym podziałem we współczesnej literaturze warzywniczej. Poniżej przedstawiono modyfikacje tej klasyfikacji:

– Kowalska [1966] w rozdziale *Uprawa najważniejszych warzyw w liczbach* ułożyła te same grupy w innej kolejności.

– Kępkowa i in. [1968] zastosowali prawie identyczny podział warzyw, dodając tylko jedną grupę – pieczarka, zmieniając ponadto kolejność grup.

– Borna [1978] zastosował podobną klasyfikację, dodając grupy: warzywa przyprawowe i pieczarka, zastępując warzywa różne przez grupę: kukurydza, karczoch, kard, i zmieniając nieco kolejność grup.

– Orłowski i in. [1988] zachowali taką samą kolejność.

– Jabłońska-Ceglarek [1993] wymienia grupy w innej kolejności, zrezygnowała z grupy warzywa różne, a wprowadziła grupy: warzywa przyprawowe i smakowe oraz mało znane.

– Kołota i in. [1994] zastosowali podział na te same grupy, rezygnując jedynie z warzyw różnych.

– Orłowski i in. [1995] wymieniają te same grupy w innej kolejności.

– Jabłońska-Ceglarek i Wadas [1996] wymieniają te same grupy w innej kolejności, bez warzyw różnych.

– Dobrakowska-Kopecka i in. [1999] zrezygnowali z nazwy warzywa różne, wprowadzili natomiast warzywa inne i przyprawowe.

– Legańska i Balcerzak [2000], poza zastosowaniem innej kolejności, dodali grupę przyprawowe i lecznicze.

– Orłowski i Kołota [1999] oraz Orłowski [2000] nieznacznie zmienili kolejność grup.

– Kołota i in. [2007] użyli innej kolejności oraz dodali grupę przyprawowe i lecznicze.

– Kołota i in. [2008] zachowali te same grupy, zmieniając ich kolejność.

Chroboczek [1965] natomiast oparł się na systematyce botanicznej i podzielił warzywa na:

1. *Krzyżowe:*
 - a) *krzyżowe kapustne,*
 - b) *krzyżowe korzeniowe.*
2. *Psiankowate.*
3. *Dyniowate.*
4. *Baldaszkowate.*
5. *Motylikowate.*
6. *Złożone.*
7. *Komosowate.*
8. *Pryszczyrnicowate.*
9. *Rdestowate.*
10. *Amarylkowate.*
11. *Liliowate.*
12. *Trawy.*

Bardzo podobną klasyfikację zastosowali prawie 30 lat później Skąpski i Dąbrowska [1994]: wyróżnili 11 grup, rodziny amarylkowate i liliowate zgrupowali w rodzinie lilio-

wate oraz nie wydzielili podgrup w rodzinie krzyżowe. W obu wyżej omówionych opracowaniach nie ujęto ziół (warzyw przyprawowych) i grzybów.

Warto zanotować jeszcze inną klasyfikację warzyw podaną przez Nowińskiego [1977] w książce *Dzieje roślin i upraw ogrodniczych*. Podzielił on warzywa na:

1. *Gatunki umiarkowanych stref klimatycznych:*
 - a) *warzywa o jadalnych wegetatywnych organach nadziemnych,*
 - b) *warzywa o jadalnych wegetatywnych organach podziemnych,*
 - c) *warzywa o jadalnych organach generatywnych.*
2. *Gatunki innych stref klimatycznych.*

Autor ten do roślin owocowych (zielnych) zaliczył m.in. pomidor uprawny (psianka pomidor), ogórek siewny (*Cucumis sativus* L.), melon, dynię zwyczajną, olbrzymią, piżmową i figolistną, paprykę, miechunkę peruwiańską, oberżynę, pepino, kawon, melon, tykwę. Podział taki poza typową literaturą ogrodniczą pojawił się już znacznie wcześniej. W 1883 roku Rostafiński wydał odezwę w sprawie zbierania materiałów do historii hodowli i wykorzystania roślin w Polsce. Podzielił on rośliny użytkowe na następujące grupy:

1. *Zboża.*
2. *Warzywa* (kartofel, brukiew, brzoskiew, pasternak, marchew, rzepa, ćwikła-burak, uprawy pańskie: karczochy, kardy, kapusta i jej odmiany, jarmuż, kalarepa, brokoli, kalafiory, rapankuły, salsefie, kucmerka lub słodyczka, cabula, szczypiorek, czosnek, łuk, płodzik).
3. *Zieleniny i ich zastosowania.*
4. *Owoce:* tykwa, bania, dynia, melon i pochodne, ogórki, grusze, jabłka, śliwy, wiśnie, berberys.
5. *Kwietnik (co lud hoduje w ogródkach):* krokosz, słonecznik, fasola z czerwonym i białym kwiatem, ruta, boże drzewko, wrotycz, dzięgiel litwór, lubczyk, lawenda, majeranek, czomber, maruna, mięta szalwia, rumianek, lebiodka, czarnuszka, kolendra, koper, koperek, anyż, kmin.
6. *Włókna, plecionki i puch.*
7. *Olej.*
8. *Barwidła.*

Autor ten zaliczył do owoców rośliny obecnie klasyfikowane jako warzywa, np. dynię, melon i ogórki. Ponieważ ankieta ta była skierowana nie tylko do osób zajmujących się zawodowo ogrodnictwem, istnieje prawdopodobieństwo, że takie było postrzeganie tych roślin w tamtym czasie przez ogół społeczeństwa.

PODSUMOWANIE

Wprowadzanie klasyfikacji warzyw pozwala na ich grupowanie według określonych cech i znacznie ułatwia odbiór danej pracy. Umożliwia także łatwiejsze odszukiwanie interesujących treści, a często również ogranicza ilość koniecznych opisów, ułatwiając odwołanie do wcześniej przedstawionych informacji. System taki powinien być jednak spójny i jasny. W początkowym okresie układ gatunków opierał się głównie na kolejności alfabetycznej, chociaż i później powstały prace, w których system ten był stosowany

i ceniony. Autorzy dostrzegali jednak potrzebę grupowania tak przecież licznych gatunków warzyw. Zróżnicowanie zarówno gatunków, jak i podejścia do analizowanego zagadnienia przyczyniło się do powstania wielu systemów klasyfikacji warzyw. Systemy te opierały się na różnych kryteriach: układzie alfabetycznym, częściach użytkowych, pokrewieństwie botanicznym (systematyce), długości okresu wegetacji, przeznaczeniu plonu, tolerancji wobec niskiej temperatury czy nawet kolejności uprawy roślin po oborniku; powstały również systemy łączące wymienione wyżej podziały warzyw. Tak wielkie zróżnicowanie systemów klasyfikacji świadczy o bogactwie i różnorodności gatunków, ale również o otwartości umysłów osób, które je tworzyły. Szczególne bogactwo proponowanych systemów obserwuje się od drugiej połowy XVIII wieku do drugiej wojny światowej. Po tym czasie przewagę zdobył system zaproponowany przez Kaczyńskiego [1886], zmodyfikowany przez Brzezińskiego [1920] i uzupełniony przez Lityńskiego [1955]. Klasyfikacja ta jest obecnie powszechnie stosowana z niewielkimi zmianami wprowadzanymi przez innych autorów. O sile oddziaływania systemu klasyfikacji świadczy również to, że w wielu opracowaniach, pomimo niestosowania formalnego podziału, opisywano warzywa kolejno według grup.

Prześledzenie systemów klasyfikacji wskazuje również, że coraz mniej uwagi w nowszych publikacjach poświęca się roślinom przyprawowym i leczniczym, które były zaliczane do warzyw (ogrodowizn) przez wiele stuleci, jak i na pomijanie uprawy grzybów stanowiącej przecież nieodłączną część warzywnictwa.

Z przeanalizowanej literatury wynika, że wyodrębnienie grupy roślin warzywnych (ogrodowizn) nastąpiło stosunkowo wcześniej, rozdziały zawierające omówienie licznych warzyw i roślin przyprawowych występują już w pracach Crescentyna [1549, 1571] i Syreniusa [1613]. Rozdział dotyczący wyłącznie warzyw pojawia się również stosunkowo wcześniej, bo w pracy Haura z 1675 roku i nosi tytuł *O ogrodach*. Pierwsze polskojęzyczne książki obejmujące wyłącznie uprawę warzyw pojawiły się jednak dopiero w drugiej połowie XIX wieku.

PIŚMIENNICTWO

- Borna Z., 1978. Szczegółowa uprawa warzyw. Wyd. PWRiL, Warszawa.
- Brzeziński J., [1920]. Hodowla warzyw. Wyd. 3, nakł. Gebethnera i Wolffa, Warszawa–Lublin–Łódź–Poznań–Kraków.
- Chroboczek E., 1965. Odmianoznawstwo warzywne. PWRiL, Warszawa.
- Crescentyn P., 1549. Księgi o gospodarstwie y opatrzeniu o rozmnożeniu rozlicznych pożytków, każdemu stanowi potrzebne. Drukowano w Krakowie u Heleny Florianowej [Unglerowej].
- Crescentyn P., 1571. O pomnożeniu y rozkrzewieniu wszelakich pożytków ksiąg dwoienaście Ludziom Stanu każdego, którzyby się uczciwym Gospodarstwem bawili, wielce potrzebne a pożyteczne. W Krakowie u Stanisława Szarffenbergera.
- Czepiński M., 1851. Powszechne ogrodnictwo obejmujące uwagi nad zakładaniem ogrodów, ogólne zasady uprawy roślin tudzież praktyczną naukę urządzania inspektów, cieplarni i oranżeryi, rozmnażania i pielęgnowania wszelkich ogrodowych ziół, krzewów i drzew, tak użytkowych, jako i zdobnych czyli kwiatów: na długim doświadczeniu oparte i do potrzeb kraju zastosowane. Wyd. 2, popr. i znacznie powiększone. Wyd. Gustaw Sennenwald, Kraków.
- Dobrakowska-Kopecka Z., Doruchowski R., Gapiński M., 1999. Warzywnictwo. Podręcznik dla techników rolniczych. PWRiL, Warszawa.

- Dziekoński B., 1796. Przepisy rolnictwa i ogrodnictwa najnowszemi przykładami, wzorami, i planami ekonomiki, objaśnione i potwierdzone. Zebrane w szkołach Białostockich Narodowych przez Bartłomieja Dziekońskiego, nauczyciela dawane, a dla większego użytku publiczności podane do druku. W drukarni J. K. Mci., Supraśl.
- Elbanowski A., 2014. Obraz Nowego Świata w staropolskiej literaturze botanicznej i przyrodniczo-lekarskiej. *Acta Bot. Sil.* 10, 207–234.
- Estreicher K., 1977. Bibliografia polska. Cz. 3. Stolecie [!] XV–XVIII w układzie abecedowym. T. 18 (29), 118.
- Falimirz S., 1534. O ziołach i o mocy gich. Ungler Florian, Kraków.
- Giżbertówna W., 1921. Uprawa warzyw. Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków.
- Giżycki K.F., 1845. Ogrodnictwo zastosowane do potrzeb ziemianina polskiego. Wyd. Franciszka Pillera i Spółki, Lwów.
- Goeschke F., 1888. Ogród wiejski. Popularny przewodnik przy zakładaniu i pielęgnowaniu ogrodów oraz podręcznik do nauki ogrodnictwa. Praca konkursowa, uwieńczona dyplomem honorowym przez stowarzyszenie do podniesienia ogrodnictwa w państwie pruskim. Przekład z 3-go przejrzanego i poprawionego wydania niemieckiego. Gebethner i Wolff, Warszawa.
- Hajdukiewicz L., 2004. Wstęp do rozdziału VI: Wpływ Pliniusza w Europie. W: Pliniusz, Historia naturalna. T. 1. Ossolineum, Wrocław.
- Haur J.K., 1675. Oekonomika ziemianska generalna Punktami Partikularnemi, Interrogatoryjami Gospodarskimi, Praktyką Miesięczną, Modelluszami albo Tabułami Arithmetycznemi objaśniona. Nakł. Gerzego Schedla, Kraków.
- Jabłońska-Ceglarek R., 1993. Warzywnictwo. Wyd. 2 szczegółowe, Wyd. Uczelniane WSRP, Siedlce.
- Jabłońska-Ceglarek R., Wadas W., 1996. Uprawa warzyw w polu. Materiały do ćwiczeń z warzywnictwa. Wyd. Uczelniane WSRP, Siedlce.
- Jankowski E., 1888. Ogród przy dworze wiejskim. T. 1. Nakł. autora, druk J. Sikorskiego, Warszawa.
- Jankowski E., 1938. Ogród-żywiciel małego rolnika i ozdoba jego siedziby. Wyd. Polskiej Macierzy Szkolnej „Księgarnia Polska”, Warszawa.
- Kaczanowska W., 1994. Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego posiada już 70 inkunabułów. *Not. Płockie* 4 (161), 16–19.
- Kaczyński J., 1886. Warzywa w gruncie z 105 drzeworytami. W drukarni Józefa Sikorskiego, Warszawa.
- Karczeńska M., 1926. O uprawie warzyw. Podręcznik dla gospodarzy małorolnych. Wyd. 5. Księgarnia Polska Tow. Polskiej Macierzy Szkolnej, Warszawa.
- Karczeńska M., 1937. Ogródek warzywny na własne potrzeby. Wyd. Tow. Oświaty Rolniczej, Warszawa.
- Karczewski S., 1917. Uprawa warzyw. Biblioteka Rolnicza, Warszawa–Poznań–Lwów.
- Karczewski S., [b.r.]. Uprawa warzyw. Kapusta. Kalafior. Kalarepa. Cebula. Pory. Ogórki. Pomidory. Marchew. Pietruszka. Buraki. Fasola. Groch. Mak. Chrzan. Szparagi. Wyd. 2, Biblioteka Rolnicza, Warszawa–Poznań–Lwów.
- Kępkowa A., Mańczak M., Janiszewska I., 1968. Warzywnictwo dla zasadniczych szkół ogrodniczych. PWRiL, Warszawa.
- Kluk K., 1777. Roślin potrzebnych, pożytecznych, wygodnych, osobliwie krajowych, albo które w kraju użyteczne być mogą, utrzymanie, rozmnożenie i zażycie. Tom I z figurami, o drzewach, ziołach ogrodowych, i ogrodach. Drukarnia J.K. Mci i Rzeczypospolitey u XX. Schol: Piar, Warszawa.
- Kołota E., Biesiada A., Adamczewska-Sowińska K., Krężel J., 2008. Systematyka, biologia i cechy odmianowe roślin warzywnych. Wyd. UP we Wrocławiu, Wrocław.

- Kołota E., Orłowski M., Biesiada A., 2007. Warzywnictwo. Wyd. 2. Wyd. UP we Wrocławiu, Wrocław.
- Kołota E., Orłowski M., Osińska M., 1994. Warzywnictwo. Podręcznik dla studentów Akademii Rolniczych. Wyd. AR we Wrocławiu, Wrocław.
- Kowalska J., 1966. Warzywa. PWRiL, Warszawa.
- Kulczycki J., 1797. Sekreta naytaiemnieysze w różnych wiadomościach i ciekawościach dla pożytku gospodarzów, malarzów, ogrodników, rybaków, i kucharzy. Nakł. Michała Grölla, Warszawa.
- Legañska Z., Balcerzak J., 2000. Warzywnictwo. Podręcznik dla uczniów techników i policealnych szkół ogrodniczych. Wyd. Hortpress, Warszawa.
- Lityński M., 1929. Nawożenie warzyw. Podręcznik racjonalnej gospodarki nawozowej. Księgarnia Polska. Bernard Połoniecki, Lwów–Warszawa.
- Lityński M. (red.), 1955. Warzywnictwo. PWRiL, Warszawa.
- Lompa J., 1858. Skazówka do uprawy wszelkich warzyw i ogrodnin najpospolitszych i najpożyteczniejszych dla wiejskich gospodarzy tak na ich własne pożywienie, jako i na korzystną i łatwą sprzedaż służących. Nakł. i druk. Wawrzyńca Pizsa, Bochnia.
- Lucas E., 1876. Warzywnictwo, zawierające dokładny wykład teoretyczno-praktyczny uprawy ogrodowej i rolnej roślin warzywnych. Nakł. G. Sennewalda, Warszawa.
- Marcin z Urzędowa, 1595. Herbarz polski, to iest O przyrodzeniv zioł y drzew rozmaitych, y innych rzeczy do lekarztw należących. Księgi dwoie. Drukarnia Łazarzowa, Kraków.
- Mowszowicz J., 1950. Z dziejów roślin uprawnych. Warzywa. Książka i Wiedza, Warszawa.
- Nehring E., 1923. Cebula oraz rośliny pokrewne. Nakł. Księgarni Rolniczej, Warszawa, Encyklopedia Gospodarstwa Wiejskiego, nr 46–47.
- Nehring E., 1926. Ogórki, pomidory, arbuzy dynie melony, karczochy, jajko krzewiaste. Nakł. Księgarni Rolniczej, Warszawa, Encyklopedia Gospodarstwa Wiejskiego, nr 83–84.
- Nehring E., 1927a. Podręcznik warzywnictwa. Nakł. Księgarni Rolniczej, Warszawa. Praktyczne Podręczniki Rolnictwa i Nauk Pokrewnych, t. 5.
- Nehring E., 1927b. Warzywa liściowe i przyprawy kuchenne. Nakł. Księgarni Rolniczej, Warszawa, Encyklopedia Gospodarstwa Wiejskiego, nr 94–95.
- Nehring E., 1928. Szparag i warzywa korzeniowe. Nakł. Księgarni Rolniczej, Warszawa, Encyklopedia Gospodarstwa Wiejskiego, nr 99–100.
- Nehring E., 1929. Poziomka, truskawka i warzywa nasienne (bób, fasola, groch i inne). Wyd. Towarzystwa Oświaty Rolniczej, Księgarnia Rolnicza, Warszawa, Encyklopedia Gospodarstwa Wiejskiego, nr 111–112.
- Nehring E., 1934. Kapusta, kalafiorzy oraz inne warzywa pokrewne. Wyd. Towarzystwa Oświaty Rolniczej, Księgarnia Rolnicza, Warszawa, Encyklopedia Gospodarstwa Wiejskiego, nr 56.
- Nehring E., 1941. Podręcznik warzywnictwa (w zarysie). Wyd. Polskie, Warszawa.
- Nieciówna H., 1938. Szczegółowa uprawa warzyw w gruncie i pod szkłem (warzywa pospolite). Odbitka z kursu korespondencyjnego opracowanego dla „Rodziny Kolejowej”, Warszawa.
- Nowa Encyklopedia Powszechna PWN, 1997. T. 6. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
- Nowiński M., 1977. Dzieje roślin i upraw ogrodniczych. PWRiL, Warszawa.
- Orłowski M., 2000. Polowa uprawa warzyw. Wyd. Brasika, Szczecin.
- Orłowski M., Kołota E., 1999. Uprawa warzyw. Wyd. Brasika, Szczecin.
- Orłowski M., Kołota E., Strychacz I., 1988. Uprawa warzyw w gruncie. PWRiL, Warszawa.
- Orłowski M., Rekowska E., Dobromilska R., Słodkowski P., Abramowicz M., 1995. Warzywnictwo. Skrypt do ćwiczeń dla studentów Wydziału Rolniczego. Wyd. AR w Szczecinie, Szczecin.
- Pieniążek S., Chroboczek E., Wóycicki S., 1952. Przewodnik ogrodniczy. PWRiL, Warszawa.
- Rostański J., 1883. Odezwa [w sprawie zbierania materiałów do historii hodowli i wykorzystania roślin w Polsce – R.G.]. Czas 157, 2–3.

- Rostafiński J., 1888. Porównanie tak zwanych zielników Falimirza, Spiczyńskiego i Siennika. Osobne odbicie z XIV tomu Pamiętnika Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Akademii Umiejętności, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Rostański K., 1997. Szymon Syreniusz i jego dzieło. *Wiad. Bot.* 41 (2), 7–12.
- Schönfeld S., 1922. Uprawa najważniejszych warzyw w gruncie. Wyd. Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych, Warszawa, ser. B, Broszury Popularne, nr 6.
- Siarczyński F., 1785. Sztuka ogrodnicza czyli o ogrodnictwie, zawierająca przepisy chodzenia przyzwoitego około ogrodów kwiatowych, kuchennych i sadów z przydatkiem niektórych ciekawych i użytecznych wiadomości sekretnych. Kosztem Ignacego Grebla Bibliopoli J. K. Mci., Kraków.
- Siennik M., 1568. Herbarz to iest Zioł tutecznych, postronnych, y Zamorskich opisanie: co za moc mają, a iako ich używać, tak ku przestrzezeniu zdrowia ludzkiego, iako ku uzdrowieniu rozmaitych chorob: Teraz nowo, wedle Herbarzow dzisiejszego wieku, y innych zacnych Medyków, poprawiony. Przydano Alexego Pedemontana Księgi ośmiory, o tajemnych a skrytych Lekarstwiech. Przy czym dosyć misternych a trafnych rzeczy y doświadczonych mieć będziesz. Co się w tych Księgach więcej opisuie, zarazem po Epistole znajdziesz: a gdyć czego szukać potrzeba, Regestra dostateczne na końcu snadnieć pokażą. W drukarni Mikołaja Szarffenberga, Kraków.
- Sierakowski W., 1798. Postać ogrodow, która do dwóch zmysłów smaku w owocach i powonienia w kwiatach szczególnie ściąga się. *Ogrody, część I.* Drukarnia Szkoły Głównej, Kraków.
- Skąpski H., Dąbrowska B., 1994. Uprawa warzyw w polu. Wyd. SGGW, Warszawa.
- Spiczyński H., 1542. O ziołach tutecznych y zamorskich y o mocy ich, a ktemu księgi lekarskie, wedle rejestru niżej napisanego wszem wielmi użteczne. Druk Unglerowa Helena, Kraków.
- Stelmasiewicz A.K., 1862. Ogrodnictwo warzywne dla użytku wieśniaków polskich obejmujące: zasady urządzania ogrodów warzywnych, uprawy i przechowywania ogrodowizn. Księgarnia A. Nowoleckiego, Warszawa.
- Strumiłło J., 1823. Ogrody północne czyli zbiór wiadomości o rozmnażaniu i pielęgnowaniu drzew owocowych i roślin ozdobnych, o inspektach, oranżeryach i trybhausach, oraz o utrzymaniu roślin kwiatowych w pokojach. Wyd. 2 pomnożone dodatkami. Nakł. i druk. A. Marcinkowskiego, Wilno.
- Syreniusz S., 1613. Zielnik. (Reprint) Wyd Graf_ika, Warszawa 2013.
- Szymon z Łowicza, 1537. *Aemiliusa Macer De herbarum virtutibus, cum veris figuris herbarum.* Officina Ungleriana, Kraków.
- Trębicki A., 1817. O gospodarstwie w ugorze, informacyia dla ekonomów względem uprawy traw i warzyw na paszę, i użycia potrzebnych w niey narzędzi. Drukiem Zawadzkiego i Węckiego uprzywilejowanych księgarzy Dworu Królestwa Polskiego, Warszawa.
- Tyniecki W., 1909. Ogrodnictwo polskie. T. 2. Ogród warzywny i owocowy. Księgarnia Gubrynowicz i Schmidt, Lwów.
- Wodzicki S., 1827. O chodowaniu, użytku, mnożeniu i poznawaniu drzew, krzewów, roślin i zioł celniejszych ku ozdobie ogrodów przy zastosowaniu do naszey strefy. Dzieło miłośnikom Ogrodów poświęcone przez Stanisława Wodzickiego. Tomu II-go powtórne wydanie, przerebione, o połowę zwiększone i nowemi postrzeżeniami zubożacone. Obeymuje stroyne i warzywne Ogrody z opisaniem cebulowych, rocznych i w korzeniu trwałych kwiatów; tudzież zioła pachnące pastewne, i te, które tak w gospodarstwie, jak w lekarstwach są pożyteczne, a pod gołym niebem są chodowane. Drukarnia Stanisława Gieszkowskiego, Kraków.
- Zawacki T., 1616. *Memoriale oeconomicum.* (Reprint) Wydał Dr. Józef Rostafiński, Biblijoteka Pisarzy Polskich, Wydawnictwa Akademii Umiejętności w Krakowie, 1891.
- Zieliński I., 1817. Ogrodnictwo praktyczne czyli sposób hodowania jarzyn, drzew owocowych i kwiatów bez pomocy doskonałego ogrodnika. Wyd. Drukarnia Łomżyńska, Łomża.

Zigra J.H., 1825. *Ogrodnictwo zastosowane do klimatu północnego. Tom I, zawierający naukę pielęgnowania wszelkich roślin warzywnych i ekonomicznych, hodowania ananasów, zakładania chmielników, pędzenia brzoskwiń, wiśni, śliw, winogronów i kalendarz ogrodniczy.* Tłumaczone z powtórnego pomnożonego i poprawnego wydania niemieckiego przez Walentego Szacfajera. Józef Zawadzki własnym nakładem, Wilno.

Summary. The paper presents an analysis of the vegetables classification systems used in the Polish literature from the 16th century to the present. This work was based on the Polish-language agricultural and horticultural books. The first books with chapters referring in a large part to vegetables were published in the middle of the 16th century [Crescentyn 1549, 1571] and the beginning of the 17th century [Syrenius 1613]. The first book with chapter covering only vegetables was published in the second half of the 17th century [Haur 1675]. The first books whose main subject was the cultivation of vegetables were published in the second half of the 19th century [Lompa 1858, Stelmasiewicz 1862, Lucas 1876, Kaczyński 1886]. In the evaluated literature, there were many systems of vegetables division, but also there were books with no classification system, especially at the beginning of the investigated period. Those systems were based on the alphabetical order, the edible parts of plants, plant taxonomy, the length of the plant's life cycle and the number of years after manure application, or a combination of those systems. In Polish books which were published after World War II the most popular system of vegetable classification was based on the edible parts of plants and botanical systematic. This classification was proposed by Kaczyński in 1886, and was later modified by Brzeziński [1920] and Lityński [1955]. It has been used by most authors, often only with slight modifications, to this day. However, in the new books about vegetable gardening, spices and medicinal plants, so popular in older publications, are given less attention.

Key words: history of vegetable gardening, principles of division, 16th–21st centuries, spice plants